

'Die man hoeft niet naar buiten te kijken'

Een historicus wordt geacht de hele dag in boeken te neuzen. Daarom zag prof. dr. Joh. de Vries aanvankelijk weinig daglicht, toen hij in 1981 zijn intrek nam in een nogal duistere kamer op een tussenverdieping van het Hoofdgebouw van de Nederlandsche Bank. Na een langdurige aanloop als free-lance bedrijfshistoricus en een respectabel aantal jaren Tilburgs hoogleraarschap ging met het voortzetten van de geschiedschrijving van de Bank wel een stille wens in vervulling.

Terwijl de 'badkamer' uiteindelijk plaatsmaakte voor een wat lichter en veel groter onderkomen aan de Achtergracht, stopte De Vries' pen bij de Bankwet van 1948. Schrijven vindt hij een heel egoïstische bezigheid, maar wel een met een nog groeiende maatschappelijke relevantie. 'De Nederlandsche Bank heeft er immers geld voor over.'

De Vries zette het werk van A.M. de Jong voort en heeft inmiddels het estafettestokje doorgegeven aan prof. dr. M.M.G. Fase. 'Ik vind het hoogst eervol om een opvolger te hebben. En een man van dat kaliber. Dat is iets schitterends. En inwendig heb ik natuurlijk een beetje pret, want zo is de mens wel, dat ik denk: 'Ik moet nog zien hoe Fase dat opknapt'. Want ik zit hier dit nu allemaal wel vlotweg te vertellen, maar de werkelijkheid van de dag was natuurlijk dat je soms naar je hoofd greep. Over de ontwikkeling van het internationale betalingsverkeer in het interbellum, en speciaal de jaren dertig, stond natuurlijk niks wezenlijks in de jaarverslagen, alleen wat hoofdpunten. Daar is wel literatuur over, maar vervolgens moet je de dossiers laten komen. Ik zat dossiers door te werken die ik volslagen niet begreep. Je denkt dan: 'Wat moet ik daar in vredesnaam over schrijven?' Soms is het ook zo veel, dat het bijna onbeschrijfbaar is. Allemaal kleine details aaneengeregen. En dan doet zich dat merkwaardige proces voor dat je naar huis gaat, er thuis ook nog aan denkt, er eigenlijk mee in slaap gaat, en dat je dan de volgende dag toch iets opschrijft. For better and for worse uiteraard, maar goed. Geschiedenis is een bijdrage tot de discussie. Er is nooit het laatste woord mee gezegd. Er kunnen steeds weer mensen opstaan die het of verbeteren of het weer verder brengen.'

Brugmans

Tijdens zijn studie economie in Amsterdam, rond 1950, raakte De Vries door I.J. Brugmans bevangen door de economische geschiedenis. 'Brugmans heeft mij ook bijna al mijn baantjes bezorgd. Ik werd eerst assistent bij hem, toen zorgde hij voor een opdracht van de Kamer van Koophandel, en dat ging zelfs door tot bij de Bank.'

De Vries promoveerde in 1959 bij Brugmans op de economische achteruitgang van de Republiek in de 18e eeuw. 'U kent dat verhaal wel. De Gouden Eeuw en toen de achteruitgang. Ik had het geluk dat ik jong en parmantig was. Dus je meende daar een antwoord op te kunnen geven. Juist in die tijd kwa-

men de groeitheorieën op, onder andere van Lewis. Daar heb ik een theoretisch concept aan ontleend en dat werkte.'

Brugmans was De Vries' grote voorbeeld: 'Ook wat het schrijven betreft, want ja, je begint als jong historicus. Je moet je op iemand oriënteren, want veel is nabootsing in het begin.'

De Vries was aanvankelijk een broodschrijver. Tot zijn veertigste werkte hij als free-lancer. Opdrachten van de Kamer van Koophandel in Amsterdam, Cindu Uithoorn, Hoogovens IJmuiden, het uitgeven van de dagboeken en herinneringen van Ernst Heldring. 'Ik heb het geluk gehad dat ik begonnen ben in de tijd dat de economische groei van Nederland zich ontplooipte. Daardoor hadden bedrijven en ondernemingen geld over voor zulke zaken. Maar het was wel zo dat Brugmans, iedere keer als ik hem zag, zei: 'Meneer De Vries, hebt u al een vaste positie?' Want die kneep natuurlijk zijn tenen samen, dat ik op een moment ergens brodeloos zou rondlopen langs de grachten. En dan dacht ik achteraf: 'Waar zeurt die man toch over? Ik vind toch regelmatig iets'. Maar later begreep ik hem wel, want ik kreeg het zelfde ook met mijn leerlingen.'

'Het is geen werken, ik beoefen mijn hobby'

De vaste positie kwam in 1967. 'Tijdens mijn Hoogovens-tijd kwam het verzoek uit Tilburg om daar hoogleraar te worden. Want een penibele kant van dat free-lance werk is dat je altijd moet presteren en produceren. Je hebt tenslotte ook een gezondheid, die wel eens minder kan zijn op een moment. Het gekke is dat ik tijdens mijn hoogleraarschap en ook bij de Bank eigenlijk nooit verzuimd heb, maar dat weet je ook niet van tevoren. Dit werk is altijd mijn hobby geweest. Als mensen nu zeggen: 'Werk je nog?', dan zeg ik: 'Nee, het is geen werken, ik beoefen mijn hobby.'

Roerige tijd

De Vries maakte in Tilburg een roerige tijd mee. 'De tapijtenrevolutie, de jaren zeventig. Dan kwamen de studenten bij je en zeiden: 'We vinden eigenlijk dat je wel eens hier of daar over mag doceren'. Dus dan kreeg je min of meer een opdracht. Gelukkig kwam

het zo uit, dat ik het erg goed vond, wat ze vroegen. Want je had toen Marxistische studenten en die beschouwden destijds de geschiedenis vanaf Adam en Eva tot heden als het bewijs van de juistheid van de Marxistische stellingen. En ik had in Tilburg nooit kunnen doceren over de periode vóór de middeleeuwen. Daar interesseerden jonge economen zich niet voor. Daarom schetste ik in eerste instantie voor hen de wording van de Nederlandse volkshuishouding vanaf de periode na de middeleeuwen. En met die jonge Marxisten kon ik opeens nog heel andere dingen doen. Ik ben toen ook het ontstaan en groei van de economische systemen gaan doceren. Daar leer je wat van, als je dat vanuit het neolithicum opbouwt.'

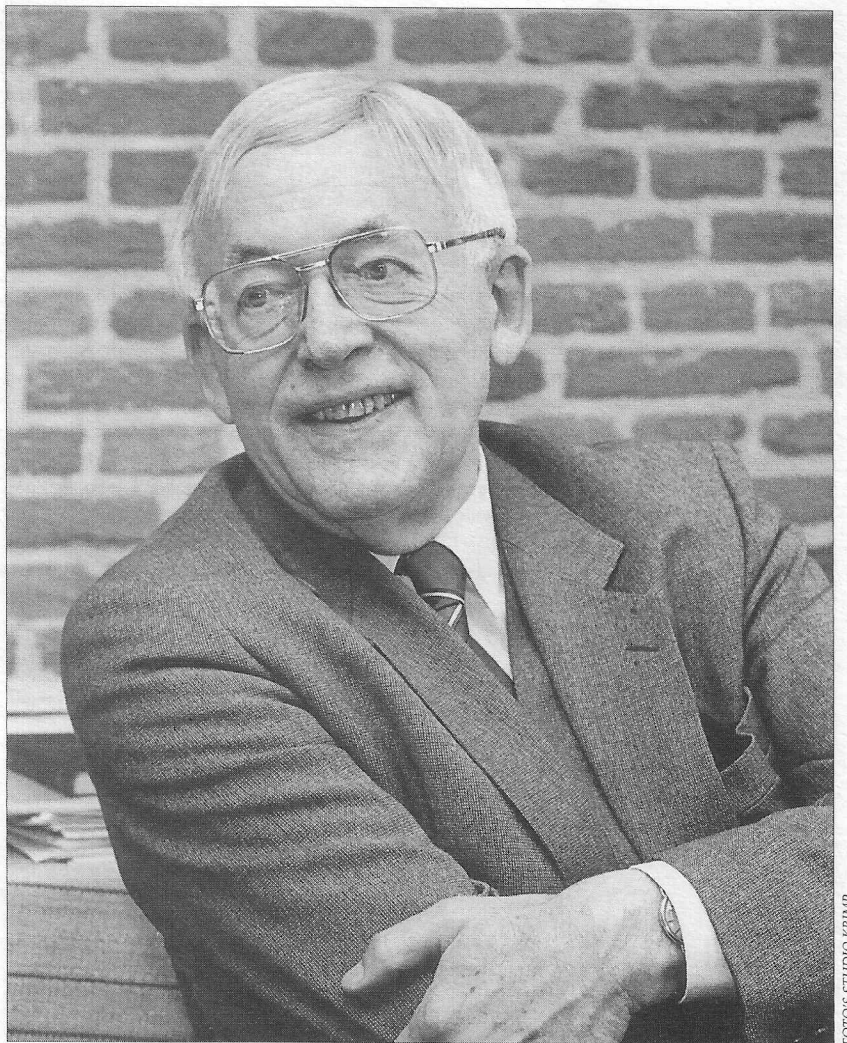
Op de vraag of dat geen geschiedenis van de economie is in plaats van economische geschiedenis, antwoordt De Vries: 'Dat hangt zeer nauw samen. Ik heb dat altijd gedaan, die economische doctrines doceren. Omdat dat destijds in Tilburg niet gedaan werd en bovendien omdat je daar niet gauw te veel van deed. En ik vond het nuttig voor jonge economen dat ze daar eens iets over hoorden. Je moet dan ook een historicus zijn, want anders projecteer je teveel van het heden in het verleden. Keynesiaanse opvattingen zijn er ook wel in de 18e eeuw, maar dat moet je niet teveel accentueren. Dat zijn lichte voorafschaduwingen. Bij Keynes komt pas de omslag. Keynes was een genie, die dat dan opeens in een theorie weet te gieten.'

Geloofscrisis?

Het aanbod om in het katholieke Tilburg te komen 'hoogleren' leverde voor De Vries geen geloofscrisis op. 'Toen ik door Van den Eerenbeemt gevraagd werd, zei ik: 'Maar dat kan toch niet, ik ben niet katholiek.' Toen zei hij: 'Dat kan tegenwoordig wel, want als er de keuze is tussen twee kandidaten en de niet-katholieke is duidelijk beter, dan nemen ze een niet-katholieke.' Ik was van protestantse huize en je moest natuurlijk de grondslag eerbiedigen. Maar een man als Max Euwe was mij voorgegaan. Die vroeg nog aan de rector-magnificus: 'Moet ik dan katholiek worden?'

'Nu moet ik het een beetje zien te rekken, dacht ik'

'Ik heb na het verschijnen van de boeken van A.M. de Jong in 1967 tegen Bosman gezegd: 'Als ik ooit nog iets wil, dan zou ik de geschiedenis van de Nederlandsche Bank willen vervolgen.' Toen Zijlstra zich bezinde op een opvolger, heeft hij misschien ook gedacht: 'Dan moeten we in één moeite door ook maar die geschiedschrijving weer eens op poten zetten'. Dat lag voor de hand, omdat de voorafgaande delen in 1967 verschenen waren. Het lag nog in de herinnering en het werd tijd om daar eens in te voorzien. Toen is hij zich gaan oriënteren en heeft

FOTO'S STUDIO KRIMP

hij Brugmans een keer bij zich laten komen. En die heeft mij aanbevolen. Op een moment kwam ik op de zwevende tussenverdieping op de Hoofdbank te zitten in een soort badkamer. Wisten die mensen veel waar een historicus wilde zitten? Dus dat was zo'n binnenkamertje, omgeven met allemaal matglas. Want ze dachten: 'Die man hoeft niet naar buiten te kijken. Die wil alleen maar in zijn boeken kijken.' Spoedig kwam er een andere kamer vrij, met een beter uitzicht. Die heb ik toen veroverd. En een jaar of zeven geleden zei de directeur-secretaris tegen mij: 'Op de Achtergracht is een kamer, je moet eens kijken of dat iets voor je is.'

Het intake-gesprek staat De Vries nog duidelijk voor de geest: 'Zijlstra zei: 'Ik bied je dit aan. Je volgt de geschiedschrijving van A.M. de Jong. Ik vind wel dat je voor het contact met de wetenschap dat professoraat moet aanhouden voor een dag in de week'. Heel functioneel gezien natuurlijk.'

'Daarmee was de kous af. Ik had na twee minuten weg kunnen zijn. Maar intussen bracht de portier een kopje koffie. 'Nu zit ik eens een keer bij de president van de Nederlandsche Bank, nu moet ik het een beetje zien te rekken', dacht ik.'

Nog niet afgebakend

Dat de klus twaalf jaar zou gaan duren, was toen nog niet voorzien. 'Nee, er werd helemaal geen tijd genoemd. De periode die ik zou doen, werd ook nog niet afgebakend. Toen ik in 1982 een eerste gesprek had met de nieuwe president, Duisenberg, zei hij tegen mij: 'Tot hoe ver gaat u?' Dat was de eerste keer. Kijk, ik begon natuurlijk in 1914, daar was A.M. de Jong geëindigd. Ik antwoordde: 'Ik dacht

Curriculum vitae
Prof. dr. Johan de Vries (geboren op 12 maart 1927 te Heemstede) behaalde in 1954 het doctoraal examen economie aan de UvA en promoveerde in 1959 op 'De economische achteruitgang der Republiek in de 18e eeuw'. Vervolgens was hij als bedrijfshistoricus werkzaam bij o.a. de Kamer van Koophandel Amsterdam, Chemische Industrie Uithoorn en Hoogovens IJmuiden. In 1967 werd hij hoogleraar Economische Geschiedenis aan wat nu de KUB heet. In 1981 trad hij als geschiedschrijver in dienst bij de Nederlandsche Bank, maar bleef deeltijd-hoogleraar in Tilburg. Momenteel is de heer De Vries historicus van het ministerie van Financiën, lid van het bestuur Stichting ABN AMRO Archief en lid van het bestuur van het Nederlandsch Economisch Historisch Archief (NEHA).

dat ik twee presidenten zou doen'. De periode Vissering en de periode Trip. Toen zei Duisenberg: 'Zoudt u niet de Bankwet van 1948 erbij nemen?' Da's natuurlijk ook logisch, want toen is DNB een gesocialiseerde instelling geworden. Maar verder werd er nooit gesproken over wanneer ik hoofdstukken in zou leveren. Het was zelfs zo dat toen ik zestig werd, de directeur-secretaris met een zekere zorg vroeg: 'Wat zijn je plannen? Want je kunt hier met de VUT.' Ik zei: 'Mijn plannen? Ik moet die geschiedenis schrijven.' Dat vond uiteraard instemming.'

'Ik kom gewoon niet los van die oorlog'

Tot de periode die De Vries zou beschrijven, behoorde ook de Tweede Wereldoorlog. Niet de makkelijkste periode om te beschrijven en bij De Vries was sprake van een bepaalde verzadiging. 'Via L. de Jong weten we ook al ongeveer alles. Wat ik gedaan heb in het deel over de oorlogsperiode is meer in detail de betrokkenheid van de Bank daarbij beschrijven en natuurlijk de intrede van Rost van Tonningen met zijn trawanten en wat die man hier allemaal uitgespookt heeft. Tot het feit dat hij zich ook weer op een moment is gaan verzetten tegen de deviezensgrensoverheffing. Ik heb dus veel 20e-eeuwse geschiedenis geschreven. Hoogovens, de Kamer van Koophandel, en zo nog een paar. Ik was steeds weer met de oorlog bezig. Ik geloof dat dit de tiende keer is dat ik over die oorlog schreef, steeds vanuit een ander perspectief. Ik kom gewoon niet los van die oorlog. Ik heb ook de hele L. de Jong gelezen, de werken van Presser. Het is je wel eens een klein beetje te veel soms. Maar dit werk was weer interessant, omdat de financieel-monetaire kant naar voren kwam. Daarbij komt dat er binnen de Bank zeer veel interessant verzet is geweest. De Nederlandsche Bank en het bankwezen in het algemeen heeft zich op enorm verdienstelijke wijze ingezet voor het verzet door de financiering van de Spoorwegstaking in 1944. Daarbij hebben ze het geluk gehad dat mr. C.W. Ritter hier zat. Die durfde die valse schatkistpromessen te verwisselen.'

Promovendi

De zorg voor zijn wetenschappelijke kinderen stopte niet na De Vries' vertrek naar Amsterdam: 'Ik heb veertien promovendi begeleid. Ik had er dit jaar nog één. Na vijf jaar ben je dus je promotierechten kwijt. Ik word ook nog wel gevraagd voor promotiecommissies. Vorig jaar had ik er nog vier, dit jaar ook. Ik dacht dat ik er tot nu toe twee had. Ze moeten iemand in zo'n commissie hebben en dan nemen ze graag een collega van wie ze aannemen dat hij veel tijd over heeft. En je vraagt dan meestal mensen die je een beetje redelijk vindt. Want als je dwarsliggers hebt, dan heb je alleen maar vervelend gezeur in

zo'n promotiecommissie en dat kan natuurlijk niet.'

De Vries haalt een agenda tevoorschijn en daarin prijken nog de namen van alle veertien promovendi en hun respectieve bestemmingen. 'Ja, ik heb dat rijtje in mijn agenda staan om de eenvoudige reden dat je het op een moment niet meer precies weet. Dan denk je: 'In welk jaar was dat ongeveer?'

De bedrijfsgeschiedenis was een braakliggend terrein. Was het toeval dat De Vries daar via free-lance opdrachten in terecht kwam? 'Ja, dat moet je eigenlijk toeval noemen. Toen ik in dit vak begon was er een zekere stilstand geweest. Er was bedrijfsgeschiedenis, maar niet erg veel. Ik begon bij de Kamer van Koophandel, gevolgd door Chemische Industrie Uithoorn. Toen ging ik er ook meer beschouwend over schrijven. Ik heb eens een artikel geschreven over de hele Nederlandse productie op bedrijfshistorisch terrein en vervolgens wat vragen geformuleerd. Toen kwam ik in aanraking met andere jonge collega's die zich hiermee bezighielden en ik zei: 'Eigenlijk zouden we eens een werkgroep Bedrijfsgeschiedenis moeten stichten'. Uiteindelijk was er niet meer aan te ontkomen en in 1979 hebben we dat gedaan. Sindsdien is die zaak gaan bloeien. Het is ongelooflijk, zoveel opdrachten als er thans zijn. Zoveel als er geproduceerd wordt. En het is tegenwoordig geïnstitutionaliseerd in het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis in Rotterdam.'

Over de maatschappelijke relevantie van het publiceren op dit terrein kan De Vries duidelijk zijn: 'Dezelfde als iedere kennisproductie heeft: je zou er iets aan kunnen hebben. Zeker is het niet, maar het is nooit uit te sluiten. Ik weet het eerlijk gezegd niet precies, want daar zit je niet bij. Wetenschappelijk vind ik het noodzakelijk. Ik heb een geschiedenis van de accountancy in Nederland geschreven, dat was voor mij hoogst fascinerend. En daar heb ik voor latere studies steeds iets aan gehad. Je kunt het natuurlijk allemaal fraai rationaliseren, maar ik geloof dat schrijven een erg egoïstische bezigheid is. Anderzijds is het zo, dat er maatschappelijke vraag naar is.'

Niet stil

Na het afronden van het boek over Trip zit De Vries niet stil. 'Ik ben gepensioneerd en heb een opdracht voor de Generale Thesaurie in de 20e eeuw. Ook daar geldt: het is je rekenschap geven van het verleden. Nee, geen gelijk krijgen. Want je kunt van je ongelijk leren. En wat is uiteindelijk gelijk krijgen? We krijgen toch nooit voor 100% gelijk. Mensen worden door nieuwsgierigheid gedreven en ze willen bovendien hun voorgangers kennen. En weten wat die gedaan hebben. Ik denk dat er ook een element in zit van rechtvaardiging jegens de voorgangers. Ik heb dat bij Hoogovens sterk meegemaakt. Ik kwam daar en toen zeiden ze onder andere tegen mij: 'Nu willen we toch eens weten hoe wij destijds aan de Dordmundt Hörder Verein gekomen zijn.' Dat was een Duitse participatie, die ze in 1920 voor een appel en een ei in die inflatietijd in Duitsland hadden kunnen kopen. Maar er gingen daarover

allerlei verhalen in het bedrijf en geen verhaal was het juiste. Ik was daar nieuwsgierig naar en heb het toen uit kunnen zoeken.'

'Heeft geschiedenis nut?'

'Het is bij bedrijfsgechiedschrijving vaak: wat een ander doet, moeten we ook doen. Want ons prestige brengt mee dat we dat doen. Men ziet er ook het nut van in. Maar wat dat nut is, is het grote probleem. Heeft geschiedenis nut? Daar geven verschillende mensen verschillende antwoorden op. Bovendien blijft de nieuwsgierigheid, naar wat het ook mag zijn. Daar kan zich van alles in vermengen: prestige, ijdelheid. Een man als Vissering was in 1912 benoemd en in 1914 zou de Bank honderd jaar bestaan. Die ging dus zelf al voorbereidingen treffen voor de geschiedschrijving. En wat deed hij onder andere? Hij liet alvast een band ontwerpen. Daar was nog niks in. Dat lag enerzijds aan een zekere artisticeit die de man bezat, hij is altijd veel met goede architecten in de weer geweest, anderzijds was het ook ijdelheid, laten we wel zijn. Het is een bepaalde manier van je vereeuwigen.'

Kent De Vries die ijdelheid zelf ook? Wat is bij hem de drijvende kracht? Naamsbekendheid, vereeuwiging, of toch het bevredigen van die nieuwsgierigheid? Of is schrijven gewoon fijn? 'Het zijn dingen die samengaan. Ach, het is natuurlijk zo: als je heel erg bescheiden bent, schrijf je niet. Er moet wel een zeker gevoel van eigenwaarde in schuilen dat jij vindt dat jij dat doen moet.'

Bronnenonderzoek

De meest favoriete bezigheid tijdens De Vries' werkzaamheden is niet het bronnenonderzoek. 'Gelukkig had ik één assistent van het Pierson-project overgehouden, die nog beschikbaar was. Toen heb ik de Thesaurie voorgesteld om die man mij een jaar te laten assisteren in het Algemeen Rijksarchief en zelf doe ik dan het archiefonderzoek in het Ministerie. Je hebt veel 'thrills' in dit onderzoek. Ik heb hier op de Bank in het begin dagelijks gehad dat mij de haren te berge rezen en ik dacht: 'Wat een vondst!'. Ik had op het Algemeen Rijksarchief niets gevonden over het ontstaan van de Comptabiliteitswet 1927. Ik zei toen tegen de archivaris van Financiën: 'Daar moet toch nog iets zijn'. Die vond in een hoekje nog vier ouwe dozen. Daar zat in: de voorbereiding van 1927 en de projecten ervoor, want het heeft heel lang geduurd voordat het lukte, Van Gijn 1916, Kolkman 1909, Pierson 1900 en Van Bosse 1851. Schitterend.'

'Je bent natuurlijk hoofdzakelijk aan het ordenen. Zie maar, hier staat die rij met materiaal voor de geschiedschrijving van de Thesaurie. Ik doe dus de 20e eeuw en op een moment had ik zoveel verzameld, dat ik door de bomen het bos niet meer zag. Ik dacht: ik moet de periode 1900-1914 eens gaan styleren, concipiëren, opschrijven. Want dan worden de dingen je pas echt duidelijk. Het schrijven maakt de dingen pas zichtbaar voor je.'

De speurder in De Vries is nog niet in ruste. 'Ik verzamel op het moment persoonlijke dingen van Vissering. Die zijn er heel veel, want Vissering was ijdel. Hij schreef veel over zichzelf. Heeft veel memoires, dagboeken, etc. bijgehouden. En ik vond in het archief een soort testament uit 1931, toen hij

Joh. de Vries in gesprek met de heren Roelen en Schipper

zo erbarmelijk ten val gekomen was. Toen heeft Vissering opgeschreven wat hij van een en ander vond, hoe hij daar tegenaan keek. Dat was natuurlijk buitengewoon waardevol.'

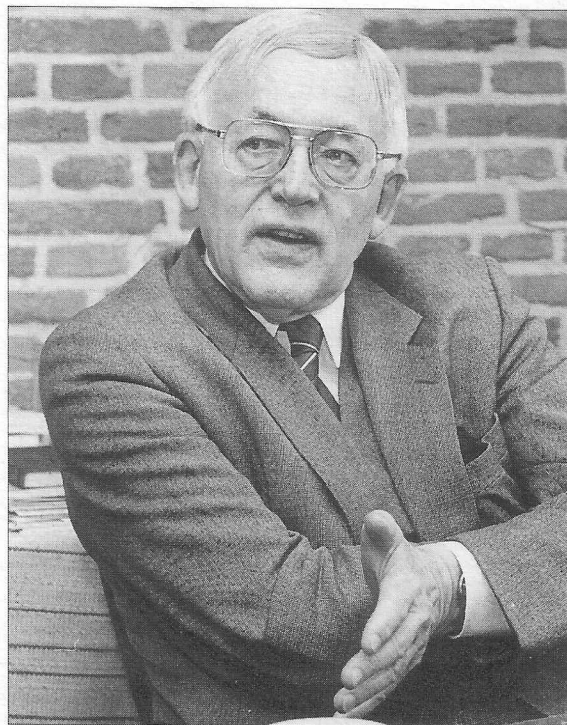
'Hij schreef als een dynamo'

De wat introverte Trip was moeilijker in de vingers te krijgen dan Vissering: 'Omdat we zo weinig wisten van Trip, kun je ook gefascineerd zijn. Trip was het uiterste tegendeel, dat was een man in ondertonen. Hij was vriendelijk, maar heel scherp. Als hij dan een medewerker een opdracht gegeven had, dan voegde hij er – en dat was eigenlijk meer grappig dan ernstig bedoeld – aan toe: 'Maar wel snel, hè'. Van Trip ging het verhaal dat hij weinig geschreven had. Dat is helemaal niet zo. Die man heeft verschrikkelijk veel geschreven, alleen weinig gepubliceerd. Hij heeft vanaf 1901 tot 1923 bij Financiën gezeten, waarvan de laatste zeven jaar als The-saurier-Generaal. Ik kom de ene dikke nota na de andere tegen. Dat gaat over alles. Beyen, die heeft daar ook gewerkt, heeft in zijn herinneringen gezegd: 'Hij schreef als een dynamo'. De ene nota na de andere, de ene ontwerp-memorie van antwoord na de andere. Van Trip werd bovendien gezegd: 'lang niet zo'n internationale man als Vissering'. Da's helemaal niet waar. Dat is dus ook mijn ontdekking geweest. Hij was bovendien van 1935 tot 1937 president van de BIS. Dus een figuur die zichzelf niet zo had laten kennen als Vissering, kreeg je in kaart. Ik heb wel eens gedacht: eigenlijk zou ik een biografie over Trip moeten schrijven, want ik heb nog nooit een biografie geschreven.'

Boeiend

'Mensen zijn zo boeiend. Ik denk dat dat één van de fascinaties is. Die bankierswereld is zo fascinerend. In die interviews die in Bank- en Effectenbedrijf verschijnen, zie je toch dat het verschillende mensen zijn. Die mensen zijn als persoon boeiend. Dat is ook in andere bedrijfstakken zo. Toen ik de geschiedenis van de accountancy schreef, vanaf het begin tot 1935, mocht ik de 25 grootste accountants van Nederland spreken. Dat waren mensen die die periode hadden nog meegemaakt, ik spreek over de jaren zeventig dat ik die mensen sprak. Want dan denk je ook: 'accountants, droge mensen, niks aan, ze zeggen nauwelijks iets.' Dat was wel anders. Als die een beetje loskomen ...'

Ook De Vries heeft in zijn loopbaan weinig blade-ren voor de mond genomen. Hij heeft een beetje de reputatie van een schelm, een Tijl Uilenspiegel-achtig persoon. 'Oh, ja? Er zijn veel mensen die vinden dat ik dat te weinig ben', reageert De Vries in stijl. 'Kijk, het is natuurlijk wel zo, maar dat is overal, dat je in de vorm wordt gegoten van de Bank. Daar ben ik ook niet helemaal aan ontkomen. Je wordt bij alle opdrachten wel eens een beetje gemangeld. Ik mocht destijds bij Hoogovens de verdiensten van

Winsemius ten aanzien van het ontstaan van Breed-band niet te breed uitmeten. Toen ben ik een keer voor de voltallige RvB geweest, zoveel waarde hechtten ze daaraan. En daar heb ik toen stevig om mijn oren gekregen. Het is natuurlijk een kwestie van formulering. Je moet luisteren naar wat andere deskundigen zeggen. Ik kon mij voorstellen dat men inderdaad vond dat een wat te zwaar accent was gekomen op de verdiensten van Winsemius en te weinig op de ondernemers. Het is altijd moeilijk exact af te meten, waar precies de verdiensten neergelegd moeten worden. Ik heb toen een wat betere formulering gevonden. Zonder dat de verdiensten van Winsemius tekort werden gedaan.'

'Als die een beetje loskomen ...'

Of De Vries zich ook nog aan de periode-Holtrop zou hebben willen wagen, is volgens hem een relevante vraag, maar niet actueel: 'Omdat ik uiteindelijk al 65 was geworden. Tegenwoordig heb je bij opdrachten wel dat mensen met een schuin oog naar je leeftijd kijken. Dan zeg ik: 'Ik ben nooit doodgegaan bij het schrijven van een boek.' Wat natuurlijk geen enkele garantie biedt. Maar ik zou de periode-Holtrop ook niet meer willen. En ook niet kunnen. Voor mij is de tijd van minder omvangrijk werk aangebroken, dat in een korter tijdsbestek tot stand kan komen.' ♦

2 mei 1994

R.H. Roelen
drs. J.J.M. Schipper